University of Groningen

Recensie Els Kloek: Kenau en Magdalena. Vrouwen in de Tachtigjarige Oorlog

Fokken, Margriet

Published in:
Tijdschrift voor Genderstudies

DOI:
[10.5117/TVGN2015.1.SANT](https://doi.org/10.5117/TVGN2015.1.SANT)

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2015

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):
Fokken, M. (2015). Recensie Els Kloek: Kenau en Magdalena. Vrouwen in de Tachtigjarige Oorlog. *Tijdschrift voor Genderstudies*, 18(1), 108-111. <https://doi.org/10.5117/TVGN2015.1.SANT>

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Recensies

Davis, K. (2015)
Dancing Tango. Passionate Encounters in a Globalizing World
New York: New York University Press
232 pages, \$ 27.00, ISBN 9780814760710

Dancing tango

Kathy Davis, senior researcher in the PARIS research program of the Department of Sociology at the VU University Amsterdam, embarks in her latest book *Dancing Tango: Passionate Encounters in a Globalizing World* on an intercultural exploration of the lifestyle and attraction of tango. Especially since the 1980s, the dance tango has enjoyed increasing popularity worldwide. Tango started out as a marginalised underclass phenomenon in the 1920s, practised by deracinated immigrant men competing for the few available females in harbour bars of Buenos Aires. Between the 1930s and 1950s, a Europeanised form of tango became a popular mass phenomenon. After its suppression in the period of the Argentinean dictatorships, with meetings in public places increasingly being avoided, in the 1980s, tango experienced a revival under a push given by exiled Argentineans, who took up teaching tango as a survival technique in their new home countries. Since then, lively tango scenes have come up in urban metropolises of many countries worldwide, from Paris and Istanbul to other European cities.

One of the centres of tango in Europe is the Dutch capital of Amsterdam, where every day tango salons – *milongas* – take place attracting enthusiastic dancers. There, tango has attracted an avid following that, for diverse reasons – which Kathy Davis explores in the course of her book – embark on learning this

hard to master, and in the respective local context usually somewhat 'exotic', dance. Tango, then, acts as a global (inter-)cultural connecting element in that the dance brings together persons interested in both the dance as well as in Argentinean culture, transferring elements of the latter through the former.

The book *Dancing Tango: Passionate Encounters in a Globalizing World* focuses on the three topics of passion, gender, and transnationality, which Davis sees as interrelated (p. 15). The social histories of tango in Buenos Aires and Amsterdam, largely mentioned in footnotes, are woven into the discussion rather than constituting a separate topic. With this publication, Davis contributes to the debate on dance and cultural exchange, while positing the feeling of passion as a connecting element. In a somewhat provocative motion, the author poses the question 'Can a feminist dance tango?' at the outset. The reflection on the concepts of femininity and masculinity at play in different temporal and geographical spaces, the early decades of tango's existence and formation, as well as the tango-scenes of Amsterdam and Buenos Aires, guide the discussion throughout the book.

The book starts with an atmospheric description of tango salon cultures in Amsterdam and Buenos Aires. In a rather extensive chapter that draws strongly on interviews with dancers in the two cities, the book discusses the topic of passion for and in tango. The key questions being asked are why people take years of learning tango upon them and how this dance has transformed their lives. Davis then explores and reflects upon feminine and masculine roles and images enacted in the tango sub-culture as well as efforts to 'queer tango'. Transnational encounters, defined as 'a coming together of two places in a shared cultural space, a confrontation between "here" and "there" as well as "now" and "then" [...]' (p. 15) constitute another thematic focus of the book. Kathy Davis draws upon the notion of authenticity as allowing dancers to leave their everyday realities for an often exotically perceived 'space that is neither "now" nor "then", neither "here" nor "there" [...]' (pp. 47, 77). The experience of being connected in the embrace so typical for tango, providing intense interaction and concentration on the mutual movements carried out, offers the possibility to live out feelings of nostalgia for personal losses and migration trajectories (pp. 47, 54, 57). Moreover, interestingly, the (self-)exoticising of the tango-dancers from outside of Argentina allows them to perform femininity and masculinity in ways they usually do not in their cultures of origin (pp. 107, 114).

Analysing movies that employ the imagery of tango (p. 100), Davis goes on to reflect on the reproduction of gender stereotypes around the sexual division of labour and men's attempts to police women's sexuality. She draws on Marta Savigliano, who argued that the gender imageries present in tango, for example of freedom-loving, rough men, good women as mothers versus bad women who dance and pick men in the *milongas*, are reproduced over time as stereotypes.

Davis then moves beyond Savigliano's argument, by stressing the implications of the fact that gender relations have experienced dramatic transformations. For example, in the tango salons of Buenos Aires, women now tend to be higher educated and in entrepreneurial professions, while men more likely have working class backgrounds (pp. 103-105). Arguing with Cozarinsky, Davis concludes that stepping into the gender roles referred to above in the act of tango dancing 'is a matter of play, a slightly naughty and nostalgic "time-out" from their ordinary relationships, a way to achieve the transcendent experience of being outside normal time and space that is the essence of tango' (p. 122). Davis also questions Savigliano's argument that tango, in the phase of its (Europeanised) adoption in Paris in the 1900s, served as a vehicle to incorporate the colonised other into the civilised, drawing on Törnqvist's assertion that today's popularity of tango, rather than a reflection of Europe's colonial history, might be attributable to the contradictions of late modernity with its diminishing gender differences (pp. 122-123).

Chapter 5 is dedicated to the innovation of queering tango, which is characterised by less pronounced gender role enactments, a more open and relaxed community of dancers, and especially by males and females switching between leading and following roles (pp. 148-150). As argued by Villa, who Davis quotes, '[b]y doing so, queer tango not only de-naturalises gender but also de-genders tango' (p. 151). Drawing on interviews as well as literature, for example by Biddy Martin, Davis states on the dissolution of traditional gender roles and hierarchies in queer tango that a possible 'disadvantage' of queer tango is that it has less erotic tension; also more conversation in the act of dancing would be necessary to coordinate who is leading and who following (p. 152).

The last chapter thematises the increase of transnational encounters as a result of the growing popularity of tango. The tango industry, with its shows, salons, and shops for dance items, has become the main income sector of Buenos Aires. Per week, some 35,000 dancers frequent the more than 120 tango salons in the city. Encounters between dancers from different cultural backgrounds and nationalities are characterised by a mutually exotic imagination of and interest in the other, according to the interviews drawn upon in the book. While, on the one hand, Argentinean dancers see Europeans often as more 'cultured' and of a higher educational level, something which is especially commended by the female interviewees, western tourists, on the other hand, tend to exoticise *latinos* with romantic fantasies blending with 'the colonial gaze of exoticising visitors' (p. 168). The often older Argentinean working-class men making up many of the dancers in the salons would be happy to dance with tourists, thereby somewhat balancing their lower standing versus more privileged local female dancers (pp. 168,174). On the other hand, economic disparities equally play a role in their interactions in so far as local male dancers frequently involve themselves in liaisons out of interest in

financial support from 'innocent tourist women' falling for such men (p. 165). Notwithstanding the existence of such dynamics, the interviewees shared their appreciation for the inputs of non-Argentines to the evolving of the global tango dance culture and, in many cases, expressed a cosmopolitan attitude.

The book closes with a positive answer to the slightly provocative question already mentioned at the beginning, namely if a feminist should dance tango. As Davis argues, the question was rhetorical in that it was not so much posed to find out its veracity, but to stimulate reflection on the fact that dancing tango and postcolonial critique are often perceived as contradictory. This argument seems to offer little clarification and it would have been interesting to go further than that by offering a more in-depth reflection that builds on the issues presented in the previous chapters. Last but not least, Kathy Davis appeals to critical scholarship to reconsider their approach of privileging politics over actual experience. As the author states, passion and the fact that people like to engage in the activities that enthuse them regardless of complex power dynamics involved cannot be explained (away) by feminism and postcolonialism (p. 191).

Overall, *Dancing Tango* targets an innovative topic, tapping into diverse aspects such as cosmopolitanism, the impact of post-colonial and imperialist structures on seemingly innocent practices such as dancing, and addresses gender roles and expectations in a refreshingly direct manner. It is both an academic and an entertaining book, which depicts the atmosphere of tango-communities well. The author draws on her own long-term experience and involvement in the dance scene, which gives her access to its informal regulations and practices. Her use of interviews, her outlining of selected own experiences in the dance scene and the process of learning tango, as well as, and maybe especially, the references to tango movies and certain movie scenes stimulate the reader's imagination. It also enables the reader to go back to the film material. The research and analytical approach could, however, have been more refined. For example, while early on there is much reference made to ethnographic approaches and studies on sub-cultures, which a researcher belongs to or delves in for a limited time, its application comes out only clearly in occasional anecdotes, such as the passionate reaction of a dancer called Ricardo after a set danced to a song by famous composer Pugliese (p. 71). Secondly, the criteria for selection of the interviewees are not clarified comprehensively in the book. Through their frequent and intense interaction with tango pupils and fans, tango teachers might have been able to provide interesting perspectives; however, they were hardly interviewed and/or referred to.

A notable and refreshing aspect of the book is its self-reflective nature. The author is not afraid to address 'touchy' topics such as romantic liaisons between dance tourists and Argentinean tango dancers or gender relations in the *milongas*

in Buenos Aires and Amsterdam. Yet, at the same time, the book does not provide much detail on these aspects. When Davis largely disclaims aspects of the North-South gap in today's tango-social relations, since according to her, colonial aspects do not play a major role in interaction in tango communities, and suggests the concepts of cosmopolitanism and globalisation from below instead, there is no reflection on the circumstance that Argentina is not a severely under-developed country. Also little mention is made of the strong cultural connections between Argentina and Europe, as well as North America. The fact that Argentina was a promising nation historically, attracting much migration from Europe, and the early migration history of many Argentineans, who arrived in Europe at a time when refugees were more welcomed than of recent, are not recognised at all. Thus, it could be argued that North-South conflicts do not come up with regard to tango with a virulence comparable to practices linked to migrants from Sub-Sahara Africa, for instance. Exoticism of tango(-exporters) is likely to be more moderate than for persons from other cultural backgrounds.

Finally, while the topic of passion is given a lot of space, it is matched with vague explanations in the corresponding parts of the book. Several statements referring to the passion for tango sound somewhat defensive, for example the remarks on the 'irrationality' and transcendent effects of passion on identity, relationships, and general life (pp. 17, 191). On the other hand, at times it comes with rather swarming language, using terms such as 'irresistible feelings'. Despite the strong focus on this notion of passion in the book, Davis employs the term passion with little profound definition and without drawing on psychological literature. Such clearer conceptualisation might have shed some more light on the feeling of passion and of the dance, which now could remain a bit vague and hard to grasp for readers not familiar with tango.

About the author

Friedarieke Santner

Doctoral candidate at the Department of Political Science at the University of Vienna. She has a Magister of Philosophy from the Department of Social and Cultural Anthropology from the same university.

Els Kloek (2014)

Kenau en Magdalena. Vrouwen in de Tachtigjarige Oorlog

Nijmegen: Vantilt

344 pagina's, € 21,95, ISBN 978-9-46004-158-7

Vrouwen en vroegmoderne oorlogsvoering

Het thema vrouwen en oorlog is in 2014 in de schijnwerpers vanwege de herdenking van de Eerste Wereldoorlog en de vele gelegenheidscongressen en -publicaties. De aandacht gaat daarbij uit naar de verschillende manieren waarop vrouwen bij de oorlog betrokken waren, bijvoorbeeld werkzaam in de oorlogsindustrie, het leger, het verzet of als verpleegster. Onderzoekers streven ernaar de problemen te tonen waarmee deze vrouwen te maken kregen vanwege verschillen in gender, klasse en ras, terwijl tegelijkertijd ook de herinneringscultuur waarin vrouwen tot voor heel kort onzichtbaar bleven wordt onderzocht. Het herdenkingsjaar is gebruikt om de geschiedenis van vrouwen in de Eerste Wereldoorlog steviger dan ooit op de kaart te zetten, maar zou ook zeker aangegrepen kunnen worden om vrouwen in een verder oorlogsverleden te onderzoeken.

Met *Kenau en Magdalena. Vrouwen in de Tachtigjarige Oorlog* laat historica Els Kloek zien dat vrouwen in de Tachtigjarige Oorlog niet alleen slachtoffers van oorlogsgeweld waren, maar ook actieve deelnemers aan beide kanten van de strijd, waardoor, zo stelt zij, een 'vollediger beeld' (p. 314) van de Tachtigjarige Oorlog verkregen wordt. In *Kenau en Magdalena* streeft ze naar het bijeenbrengen van zoveel mogelijk informatie over de 'twee bekendste heldinnen uit de Tachtigjarige Oorlog', zoals ze op de achterflap genoemd worden, Kenau Simonsdr. Hasselaer (1526-1588) en Magdalena Moons (1541-1613). Dat sluit aan bij de doelstellingen van het welbekende *1001 Vrouwen uit de Nederlandse geschiedenis* (2013), waarmee Kloek één van de meest omvangrijke en significante bijdragen in jaren heeft geleverd aan het zichtbaar maken van vrouwen in het Nederlandse verleden.

Hasselaer werd bekend vanwege haar actieve betrokkenheid bij de verdediging van Haarlem, terwijl Moons geschiedenis maakte als 'verleidster' van de Spaanse

bevelhebber Francisco Valdez tijdens het Beleg van Leiden. Aan de verhalen over beide vrouwen werd na verloop van tijd getwijfeld vanwege de vermeende beperkte bronnenbasis. In dit dubbelportret ligt de nadruk op de oorlogsomstandigheden waarin zij functioneerden en de betekenisgeving aan Hasselaers en Moons' optreden door de tijd heen. Kloek benadrukt dat het boek geen dubbelbiografie mag heten vanwege de beperkt beschikbare biografische informatie over de twee. Ze grijpt het paradoxale gegeven van beperkt beschikbare bronnen over deze twee figuren tegenover een historiografische nalatenschap die veel groter is dan die van de gemiddelde vrouw uit deze tijd aan, om via de levens en nalatenschap van deze twee vrouwen het bredere thema van vrouwen als betrokkenen bij oorlogen in andere rollen dan die van slachtoffer toegankelijk te maken voor een breed publiek.

Het boek is verdeeld in drie delen. In het eerste, dat bestaat uit vier hoofdstukken, wordt de context van vrouwen en hun betrokkenheid bij het krijgsbedrijf en de Tachtigjarige Oorlog in bredere zin uiteengezet. Op basis van secundaire literatuur maakt Kloek hier het belangrijke punt dat de betrokkenheid van vrouwen bij oorlogshandelingen niet ongewoon was in de zestiende eeuw en dat vrouwen zelfs standaard onderdeel uitmaakten van het krijgsvolk in de rol van plunderaar, verkoopster, prostituee én verdedigster/onofficieel soldate. In haar bespreking van de politieke veranderingen in de periode 1500 tot 1566, legt Kloek de nadruk op de rol van vrouwelijk regentessen, al heeft zij niet de ruimte om begrippen als 'vrouwelijke' diplomatie, of de macht van regentessen aan een grondig onderzoek te onderwerpen. In hoofdstuk drie analyseert Kloek de reacties in de Nederlanden op de Beeldenstorm (1566), voornamelijk op basis van bestaande historiografie. Kloek maakt de opstelling van vrouwen, hun behandeling en betrokkenheid aan verschillende kanten van de strijd in de periode 1567 tot 1572 zichtbaar. Hetzelfde probeert ze te doen in hoofdstuk vier voor de periode van de inname van Den Briel in april 1572 tot aan de inval in Naarden later dat jaar. Het consequent vragen naar de rol van vrouwen en ze vervolgens te tonen als slachtoffers van (seksueel) geweld in de steden en dorpen, als facilitators van krijgsoperaties en als delers in politieke macht maken deze hoofdstukken tot een belangrijke bijdrage aan de bestaande historiografie. Het lijkt me dan ook een uitnodiging tot meer onderzoek naar de verschillende vormen van vrouwelijke betrokkenheid bij de Opstand. Om het handelen van deze vrouwen te begrijpen zou het naar mijn mening echter ook nodig zijn om ideeën over vrouwelijkheid in deze tijd expliciet aan de orde te stellen, want deze hoofdstukken laten zien dat er wel degelijk onderscheid gemaakt werd tussen wat mannen en vrouwen konden en mochten doen in het krijgsbedrijf en in posities van politieke macht.

Na dit meer contextuele gedeelte gaan deel twee en drie afzonderlijk over de twee protagonisten uit de titel, Hasselaer en Moons. In verschillende hoofdstuk-

ken behandelt Kloek de strijd om Haarlem en Leiden, de levens van Hasselaer en Moons en de receptie van deze levens. Kloek betoogt dat er meer vrouwelijke dan mannelijke burgers in Haarlem waren tijdens de belegering. Deze vrouwen waren actief betrokken bij de strijd, in ieder geval als aardedraagster, maar zeer waarschijnlijk ook meevechtend. Onder de titel 'Kenau: een strijdbare zaken-vrouw' analyseert Kloek in hoofdstuk zes het bronmateriaal dat direct aan Hasselaer verbonden kan worden. De documentatie van verschillende rechtszaken waar Hasselaer bij betrokken was – in de meeste gevallen als aanklaagster – laten zien hoe Hasselaer keer op keer succesvol haar recht als zakenvrouw wist te halen, maar ook hoe zij gezien werd door de lokale machthebbers. In 1586 blijkt zij bijzonder impopulair te zijn bij het stadsbestuur van Haarlem, maar de reden daarvan blijft speculatie. 'Nam men Kenau haar roem als Haarlemse heldin misschien kwalijk? Was men afgunstig omdat zij geprofitteerd had van haar connecties met Willem van Oranje? Verweet men haar dat ze de stad verlaten had en redelijk goed geboerd had in de jaren dat de stad leed onder het Spaanse garnizoen? Had zij eigenlijk wel goed geboerd of was Kenau misschien in slechten doen geraakt, en dwong ze daarom nog maar weinig respect af? Of was ze gewoon gehaat omdat zij een inhalig en lastig mens was, een 'ware kenau'?' (p. 173) Kloek vraagt zich niet expliciet af of er al in die tijd sprake was van gegenderde beeldvorming rondom Hasselaer. Om tot antwoorden op de gestelde vragen te komen is het mijns inziens nodig om de ideeën over mannelijkheid en vrouwelijkheid in deze periode direct bij het vraagstuk te betrekken. Zeker ook gezien de beschuldigingen geuit in de tijd aan het adres van Hasselaer en haar dochters, dat zij tovenares of heks zouden zijn. De negatieve beeldvorming in deze tijd kan niet zomaar losgekoppeld worden van hoe zij na haar dood gezien zou worden.

In hoofdstuk zeven wordt de verbeelding en beoordeling van Hasselaer als historische figuur in latere eeuwen besproken. Kloek laat zien dat de twijfel aan haar optreden vooral uit de negentiende eeuw stamt. Over Moons is veel minder bekend dan over Hasselaer. De vraag of Moons wel getrouwd was met Valdez en al dan niet haar informele macht gebruikte om een aanval op Leiden af te wenden werd in de negentiende eeuw een centraal punt van discussie, zo laat Kloek zien in hoofdstuk tien. Kloek heeft boven tafel weten te krijgen hoe vaak Moons getrouwd was, met wie en de leeftijd waarop. Met behulp van digitale fototechnieken heeft ze kunnen vaststellen dat Moons weldegelijk met Valdez getrouwd is geweest. Aan het einde van hoofdstuk tien betoogt Kloek dat negentiende-eeuwse historici vrouwen niet bewust uit het geschiedverhaal wilden houden, maar alleen naar bronnen keken en daar stonden vrouwen niet in. Tegelijkertijd toont ze aan dat deze zelfde historici geen ruchtbaarheid gaven aan de archiefvondsten van de Engelse genealoog W.J.C. Moens (1833-1904), die als eerste ontdekte dat Moons getrouwd was met Valdez, omdat ze niet pasten in hun opvatting van aannemelijk

vrouwelijk gedrag. Toegewijd bronnenonderzoek kan veel opleveren, en dat laat Kloek ook zien met deze publicatie, maar de in- en uitsluitingsprocessen die achter de constructie, distributie en conservering van bronnen schuil gaan mogen daarbij niet uit het oog verloren worden. Meer licht op genderconstructen uit de vroegmoderne tijd en eventuele continuïteiten of discontinuïteiten met de negentiende eeuw zijn daarom noodzakelijk, om zo bijvoorbeeld ook te begrijpen waarom er over Moons zoveel minder opgeschreven en bewaard gebleven is, net als over Hasselaer.

Het bronnenonderzoek dat Kloek heeft verricht betreft met name de levens van Hasselaer en Moons en de receptie daarvan. Ze heeft een aantal belangrijke vondsten gedaan, zoals de rechtszaken waar Hasselaer bij betrokken was en het huwelijkscontract van Moons. De inkadering van Hasselaer en Moons in een meer breedvoerige historiografie van vrouwelijke betrokkenheid bij oorlogsgeweld, is het meest vernieuwde aspect van deze publicatie. Het lopende betoog wordt regelmatig onderbroken met afbeeldingen, korte biografische lemma's en ook liederen. Integratie van deze onderdelen in de tekst zou niet alleen de inhoudelijke analyse en het betoog, maar ook de leesbaarheid van het gehele boek ten goede zijn gekomen. Zo zou bijvoorbeeld het optreden van Amelia van Nieuwe-naer (1539-1602), die zich actief inzette voor de watergeuzen en Maria van Nassau (1539-1599), die de Opstand steunde door haar aanwezigheid op het strijdveld, boven het anekdotische verheven kunnen worden. Het thema vrouwen en vroegmoderne oorlogvoering heeft Kloek met deze publicatie desalniettemin op de kaart gezet en voor een breed publiek toegankelijk gemaakt.

Over de auteur

Margriet Fokken

Promovenda Moderne Geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen.

René Grémaux & Wim van den Bosch (2014)
Mystica met kromzwaard. Het opzienbarende leven van Jenny Merkus (1839-1897)
Delft: Eburon
649 pagina's, € 29,90, ISBN 978-90-5972-852-3

Mystica met kromzwaard

Victoriaanse vrouwelijke reizigers zijn een geliefd genre onder biografen en ook bij mij strijden Gertrude Bell, Isabella Bird en Margaret Fountaine om een ereplaats in de boekenkast. Vrouwen bekend met *The Blessings of a good thick skirt* (Russell, 1988) die gretig gebruik maakten van de negentiende-eeuwse revoluties in transport en telecommunicatie en vooral van de onafhankelijkheid die een flinke erfenis kon bieden. Ook het feit dat een groot deel van de wereld was gekoloniseerd door Europese mogendheden maakte reizen voor een vrouw met het juiste paspoort relatief veilig. Een netwerk van diplomaten dat bescherming bood was nooit ver weg. Jenny Merkus is een recente aanwinst voor de liefhebbers. Wim van den Bosch en René Grémaux reconstrueerden haar levensverhaal met behulp van een groot aantal bronnen: brieven en een brochure van haar hand die bij Atria worden bewaard, romans waarin ze wordt geportretteerd en vooral enorme hoeveelheden krantenknipsels die sinds kort beschikbaar zijn dankzij de digitalisering van krantenarchieven.

Jenny Merkus wordt geboren in Indonesië als dochter van een vooraanstaande en zeer gefortuneerde familie. Na de vroege dood van haar vader komt ze met het gezin naar Nederland waar enige jaren later ook haar moeder sterft. Een oom die dominee is in Amsterdam, maar na zijn pensionering naar Arnhem verhuist, neemt de kinderen liefdevol op. Hij verzorgt een gedegen opvoeding voor de broers en zussen tot de een na de andere een levenspartner vindt en zelf een gezin begint. Jenny blijkt het meest bevattelijk voor de godsdienstige opvoeding van haar oom en het minst genegen om zich het hof te laten maken door de gretige jongemannen. Als ze oud genoeg is om de beschikking te krijgen over

haar aanzienlijke vermogen verlaat ze de woning van haar oom, huurt een buiten bij Arnhem en gaat samenwonen met de feministisch *angehauchte* Cato van Rees. Jenny ziet haar rijkdom niet als een bron van plezier, maar als een opdracht. Ze wil het voorbeeld van Christus volgen en neemt zich voor haar geld te gebruiken voor hulp aan wie dat maar nodig heeft.

Om te beginnen volgt ze een cursus verplegen, maar als Cato haar verlaat – de auteurs suggereren dat Jenny's kwezelarij haar te machtig wordt – reist Jenny Merkus af naar Parijs. Daar komt ze terecht in de woelingen van de Frans-Duitse Oorlog en uiteindelijk in het bloedbad van de Commune van Parijs. De auteurs gaan uitgebreid in op de rol van vrouwen in de gewelddadigheden, maar echt bewijs voor de deelname van Jenny aan de gevechten op de barricaden is er niet. Ze vertrekt daarna naar het zojuist verenigde Italië en naar Rome, waar Garibaldi net een einde heeft gemaakt aan de wereldlijke macht van de paus. Jenny is extatisch en meent dat dit het begin moet zijn van de eindstrijd zoals deze wordt beschreven in de Openbaringen van Johannes. Ze wil een gebouw laten oprichten tot 'Gods verheerlijking' maar intussen begint ze ook stemmen te horen: God geeft haar opdracht om zich niet in Rome, maar in Jeruzalem in te zetten.

Jeruzalem is in de jaren zeventig van de negentiende eeuw onderdeel van het Osmaanse rijk, maar het trekt steeds meer religieuze toeristen. Jenny meent dat hier in de vlakte van Armageddon over niet al te lange tijd het laatste oordeel valt te verwachten en ze besluit een onderkomen te bouwen voor de christenen die zich naar het Heilige Land zullen spoeden. Ze vindt een stuk grond en een architect die aan de slag gaat met de bouw.

Intussen is een opstand uitgebroken op de Balkan aan de grens tussen het Osmaanse en het Habsburgse rijk. Er vinden slachtpartijen plaats tussen orthodoxe christenen en moslims. Veel Garibaldisten haasten zich naar Herzegovina en Bosnië om de opstandelingen te helpen en ook Jenny reist van Rome naar Dubrovnik om zich nuttig te maken. Ze sluit zich aan bij rebellenleider Mićo Ljubibratić en gaat zich kleden in de traditionele dracht van Montenegrijnse mannen. Jenny heeft intussen behalve de lieve Jezus en Florence Nightingale ook Jeanne D' Arc omarmt als voorbeeld: ze meent over bijzondere krijgskundige gaven te beschikken en wil ook gaan meedoen aan de strijd. Jenny is er van overtuigd dat de opstandelingen het Europese deel van het Osmaanse rijk in een paar maanden zullen bevrijden van de moslims en dat het dan nog maar een peulenschil zal zijn om Jeruzalem te bevrijden.

Maar zo vlot blijkt het allemaal niet te gaan. Oostenrijk/Hongarije, in de persoon van minister van buitenlandse zaken Andrassy (inderdaad, goede vriend van keizerin Sisi) probeert vrede te stichten en weet een compromis te bewerkstelligen, maar als de groep van Ljubibratić daar niet mee instemt wordt ze in de val gelokt en opgepakt. Ljubibratić en Jenny worden in Split, Zadar en Trieste als

helden ontvangen, maar Ljubibratić wordt opgesloten in Linz en Jenny wordt vriendelijk verzocht het land te verlaten. Ze gaat naar Belgrado waar ze weer uitgebreid wordt bejubeld. Intussen besluiten Servië en Montenegro de strijd aan te gaan met het Osmaanse rijk en Jenny doet haar uiterste best om mee te mogen naar het front. Haar rijkdom maakt haar tot een aanwinst, maar ze onderscheidt zich ook al snel door haar dapperheid en doodsverachting. Uiteindelijk wordt ze ook hier weer *persona non grata*; haar als overdreven ervaren strijdlust en vooral haar kritiek op de mannen (liggen liever in greppels dan te vechten) en de staf (smoezelen liever met liefjes) worden haar niet in dank afgenomen.

Jenny Merkus vertrekt gedesillusioneerd weer naar Jeruzalem, maar ook daar gaan de zaken slecht. Er is meer geld nodig en ze dreigt belasting te moeten betalen omdat haar status van charitatieve instelling omstreden raakt. Hoewel diverse (Nederlandse) diplomaten haar proberen te helpen, brengen haar halsstarigheid en onwil goede raad aan te nemen haar toch steeds weer in de problemen. Haar heroïsche daden zijn hierna wel over. Haar geld is op, de familie sluit haar af van de stroom aan Indische inkomsten en na omzwervingen in Frankrijk en Parijs keert ze terug naar familie in Utrecht waar ze sterft in het Diaconessenhuis waar ze ooit haar opleiding volgde.

De auteurs hebben een adembenemend verhaal gevonden en een schat aan gegevens boven water gekregen. De wederwaardigheden op de Balkan zijn gedetailleerd beschreven en er zijn leerzame uitstapjes naar het Jeruzalemsyndroom en de rol van vrouwen in de Parijse Commune. Toch vergt het lezen van het boek wel enig doorzettingsvermogen. Dat komt in de eerste plaats door de volledigheidswang van de auteurs: zeer lange citaten en steeds weer dezelfde uitleg over de bronnen houden het verhaal nodeloos op. Maar het belangrijkste bezwaar is toch dat ze weinig moeite hebben gedaan om zichzelf de klassieke vraag te stellen die hoort bij een casestudy: waarvan is dit een geval? Waarom zouden wij geïnteresseerd moeten zijn in de avonturen van Jenny Merkus? Daarvoor zijn redenen genoeg te bedenken. Om te beginnen is Jenny uiteraard een mooi voorbeeld van de narigheid die religie kan veroorzaken mits ze te letterlijk wordt genomen. De auteurs bespreken de klassieke artikelen over het Jeruzalemsyndroom, maar lijken in de overige hoofdstukken toch meer geïnteresseerd in de heroïek dan in de onaangename kanten van haar engagement.

Een tweede reden om in het verhaal van Jenny Merkus geïnteresseerd te zijn is uiteraard dat het zich afspeelt op het hoogtepunt van de Europese koloniale tijd. Ze ontleent niet alleen haar fabuleuze rijkdom aan de koloniën maar ze geeft het geld ook weer uit aan pogingen om het Osmaanse moslimrijk terug te dringen en Palestina te 'bevrijden'. De auteurs geven een mooi beeld van de verzameling christenen met een missie die zich daar heeft verzameld, maar vooral de alom aanwezige bescherming die ze genieten van consuls die zich tot in detail met

Jenny's onberaden vastgoedproblemen bezig houden is goed beschreven. Hier wordt een afstandelijker blik node gemist: hoe past Jenny's zelfopvatting als kruisvaarder en de bescherming die ze geniet in het koloniale vertoog?

De derde en misschien meest interessante reden om Jenny uit de stoffige archieven te laten oprijzen is haar genderidentiteit. Haar masculiene zelfbeeld – een reïncarnatie van Jeanne D'Arc – wordt beschreven, maar vooral de perceptie van haar genderidentiteit door familieleden, medestrijders en vooral journalisten over de hele wereld zijn uitgebreid gedocumenteerd door de auteurs. Jammer genoeg ontbreekt daar nu juist ordening en duiding. Dit is des te opmerkelijker omdat een van de auteurs, antropoloog René Grémaux, veel onderzoek heeft gedaan naar *crossdressing*. Juist daar zou je dus mogen verwachten dat de lezer bij de hand wordt genomen om een bredere visie te ontwaren, liefst uiteraard toegespitst op aard en functie van crossdressing onder Victoriaanse reizig(st)ers. *Mystica met kromzwaard* leest niet lekker weg en mist een visie op gender. Dat is jammer, maar wie het beschouwt als bronnenpublicatie zal zich rijkelijk beloond voelen.

Literatuur

Russell, M. (1988). *The Blessings of a good thick Skirt. Women Travellers and Their World*. London: Collins.

Over de auteur

Jantine Oldersma

Politicooloog. Zij promoveerde op een onderzoek naar gender en corporatisme en maakte deel uit van het Research Network Gender and the State (RNGS) dat vergelijkend onderzoek deed naar emancipatiebeleid in democratische landen. Zij publiceerde eerder over vrouwenbewegingen, politiek en beleid, detectives en monarchieën.